

Патола Володимир Богданович — старший інспектор прикордонної служби групи інтерв'ювання відділу прикордонної служби “Бориспіль-1”

Морське піратство: кримінологічні особливості та аспекти розробки шляхів протидії

У роботі розглядається питання необхідності розробки комплексної державної програми протидії піратству як явищу у вигляді системи взаємодоповнюючих військових, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та дипломатичних заходів.

Ключові слова: піратство, заходи протидії, кримінологічна характеристика, соціальний портрет, комплексна програма, Сомалі.

На сьогоднішній день усе частіше відбуваються піратські атаки на кораблі з українськими громадянами на борту. Це призводить не лише до втрати престижу нашої держави, а й до суттєвих економічних витрат, створення небезпеки життю та здоров'ю жертв піратських атак. Незважаючи на те, що Кримінальний кодекс України визначає покарання за піратство, характеристика злочину зі всіх позицій певною мірою розроблена, деякі кримінологічні аспекти піратства досліджені недостатньо глибоко. Імовірно це пов'язано з тим, що проблема морського піратства набула настільки серйозних масштабів відносно недавно (2008 р.). Актуальність теми визначається тим, що від кримінологічних аспектів піратства безпосередньо залежать і способи протидії йому, а такі способи, враховуючи масштаби проблеми, необхідно розробляти і реалізовувати в найкоротші терміни.

Раніше проблеми, яких торкається тема статті, досліджували Г. Середа, П. Андрушко, Ю. Панфілова та ін. В їхніх дослідженнях основні аспекти зроблені на міжнародно-правовому значенні насильства на морі та проблемах міжнародного права, що заважають ефективно боротися з піратством. Роботи вітчизняних дослідників торкаються також кримінально-правової характеристики піратства з позиції українського законодавства. Стосовно причин піратства та факторів, які впливають на нього, справедливо зазначають 20-річну громадянську

війну в Сомалі, погано розвинену інфраструктуру, слабкість державної влади, нестачу медикаментів та продуктів харчування. Серед практичних досягнень можна відзначити хіба що заяви Міністра закордонних справ України про ведення переговорів з метою ввести військову охорону на кораблях з громадянами України на борту та, поки-що формально, участь бійців ЦСО “А” СБ України в операції “Атланта” (реальні їх дії можуть початися лише після врегулювання Верховною Радою України питання перебування та діяльності українських військових за межами нашої держави).

На сьогодні не достатньо розроблена кримінологічна характеристика піратства, не досліджено психологічний портрет сомалійського пірата з усіма його особливостями (ідеологія боротьби за державність, вплив релігії, ворожнеча між кланами, ін.) Крім того, практично не досліджено ступінь військової підготовки піратів, розвиток інфраструктури їх організацій, факт співпраці з міжнародними злочинними організаціями, джерела отримання піратами інформації про судна. Крім того, не повною мірою розроблено шляхи протидії піратству, не розглянуто доцільність застосування окремих заходів.

Ю. Ф. Іванов дає визначення віктимологічної профілактики. Вчений розуміє її як сукупність державних і громадських заходів, спрямованих на запобігання злочинності через зниження в населення загалом або в конкретних громадян ризику стати жертвою злочинних посягань. [1, с.114]. До таких заходів можна віднести, певною мірою, і участь українських військових в операції “Атланта”, і заходи МЗС України, спрямовані на укладення міжнародних угод, які дадуть можливість розміщення українських військових на кораблях, де є українці-члени екіпажу, навіть якщо судно ходить не під прапором України. Однак, незважаючи на діяльність міжнародного військового контингенту, українські громадяни продовжують ставати жертвами піратських нападів, тож участь наших військових в операції “Атланта” імовірно також не розв’яже ситуацію достатньо оперативної та ефективно. Щодо процесу переговорів про розміщення наших військових на кораблях з українськими членами екіпажу — цей процес також занадто громіздкий, і до реалізації його результатів пройде по меншій мірі декілька років. У цьому контексті виникає питання, чи дійсно ми правильно підходимо до морського піратства як проблеми і способів боротьби з ним.

У злочинному світі багатьох країн здавна виявляли себе особи, які багаторазово чинили крадіжки та інші корисливі злочини, досягаючи певної майстерності. При цьому, вони виявляли впертість і небажання відмовлятися від такої поведінки, оскільки вона ставала для них основним способом здобути засоби для існування. Спираючись на свій багаторічний кримінальний досвід, ці люди розраховують на безкар-

ність. Через зовнішню схожість їхньої поведінки на професійну діяльність, їх прийнято називати “стійкими професійними злочинцями” [2, с. 246]. Визначення професійної злочинності, подане багатьма вченими-кримінологами, не випадково характеризує діяльність піратів. Так, основні ознаки професійної злочинності, визначені вітчизняними кримінологами: постійний і стійкий характер; притаманність професійним злочинцям спеціалізації; наявність кримінальної кваліфікації, знань, умінь, навичок, що забезпечують вчинення злочину, злочинного інструментарію, зброї; значна прибутковість професійної злочинності як заняття; характерність прагнення професійних злочинців підтримувати зв'язки з антисоціальним середовищем, близьким до їхньої орієнтації, специфічна субкультура, традиції, звичаї жаргон; наявність спільних грошових фондів (общаків), що використовуються, зокрема для підкупу посадових осіб [2, с. 247—248] повністю притаманні піратству. Прикладом можуть слугувати як неписані “піратські кодекси”, які в тому чи іншому вигляді мали місце серед піратів усіх часів, так і вся система організації піратських угруповань загалом. Однак, якщо при боротьбі з професійною злочинністю держава має у своєму розпорядженні достатньо ефективні інструменти: засоби масової інформації, спеціальні правоохоронні органи з широкими повноваженнями і можливостями та ін., то боротьба з піратством ускладнюється неможливістю або малою ефективністю застосування більшості традиційних форм та методів боротьби з професійною організованою злочинністю. Варто відзначити, що якщо традиційна організована злочинність та її субкультура невідривно пов'язані з виправними закладами і це дає певну можливість налаштувати населення проти злочинців, викликає ізольованість злочинної субкультури від суспільства та несприйняття її більшістю громадян, то пірати в цьому відношенні мають значну ідеологічну перевагу. Формування їх як особистостей та злочинців-професіоналів відбувається під впливом не тільки і не стільки суто кримінальних традицій та перебування у виправних закладах, скільки через виправдання антисоціальної діяльності багаторічними громадянськими конфліктами, несформованістю багатьох соціальних інститутів, важкодоступністю працевлаштування та неможливістю отримання засобів для проживання легальним способом. Тим не менше, як і інша професійна злочинність, піратство характеризується наступною тезою: перетворення злочинної діяльності в спеціальність — результат негативних соціальних процесів, які формують “кримінальний раціоналізм буття” (коли чесність і справедливість перетворюються мало не в соціальні аномалії) [3, с. 406].

Сьогодні є підстави стверджувати, що піратство — вид специфічної професійної міжнародної злочинності. Враховуючи часоємність та недостатню ефективність методів, які застосовуються українською

державою в боротьбі з піратством, виникає необхідність поставити наступне завдання: розробку заходів, які при мінімальній кількості часу та коштів на їх реалізацію дадуть максимальний ефект захисту українських громадян від діяльності піратів. Якщо багато традиційних засобів боротьби з організованою злочинністю (правова пропаганда, соціальні реформи, ін.) неефективні при застосуванні їх проти піратства, то деякі — навпаки, значно ефективніші й не спричиняють тих негативних наслідків, які традиційно очікуються при застосуванні цих заходів у боротьбі з традиційною злочинністю всередині держави. Мова йде про забезпечення екіпажів вогнепальною зброєю, яку вони могли б застосовувати для самооборони проти піратів. У 1995 році Дж. Клек та М. Герц опублікували результати проведеного ними в 1993 році національного опитування, присвяченого самообороні. З'ясувалося, що з 1988 р. по 1993 р. щорічно лише у США вогнепальна зброя використовується з метою самозахисту приблизно в 2, 5 млн випадках, що в 3—4 рази більше, аніж кількість випадків застосування вогнепальної зброї зі злочинною метою [4, с. 664—665]. Особливості забезпечення зброєю моряків під час плавання у потенційно небезпечних водах характеризуються порівняно невеликим ризиком застосування зброї з протиправною метою у зв'язку з легкою доступністю її для суспільства. Крім того, оскільки піратські напади відбуваються за сотні миль від берега у відкритому морі, існує велика імовірність, що капітан корабля вчасно дізнається про спробу атаки і мінімальної вогневої підготовки екіпажу вистачить для того, щоб вчасно та ефективно організувати оборону. Якщо і раніше активно розроблялися механізми повідомлення про піратський напад профільних міжнародних організацій за допомогою засобів зв'язку, то зараз можна поставити питання доцільності, скажімо, надання санкції на відкриття піраміди зі зброєю через зворотній зв'язок за допомогою такого ж механізму. Це забезпечить неможливість використання зброї зі злочинною метою, принаймні до певної міри, та оперативність отримання для екіпажу хоча б мінімальної можливості відбити піратську атаку. Крім того, з позиції віктимології, наявність зброї на кораблі та можливість членів екіпажу чинити збройний опір піратству мінімізує можливість виникнення ефекту патерналізму та інших психологічних факторів, які сприяють піратству. Щоправда, в такому випадку виникає логічне питання відносно іншої загрози: перетворення в піратське мирного судна зі зброєю на борту внаслідок буття екіпажу чи інших подій за аналогією, як це нерідко бувало в історії класичного піратства. Варто відзначити, що сучасні пірати не просто морські розбійники — це представники міжнародної злочинності, окремих організаційних форм та структур, які здійснюють ретельну підготовку до кожного окремого злочину, попередню розвідку, живива-

ють заходів щодо протидії правоохоронним органам та конспіративні заходи. Таким чином, навіть при ефемерній на сьогоднішній день можливості виникнення бунту на кораблі новостворену піратську структуру, не забезпечену місцями для переховування, розвідувальною мережею та дієвими корупційними зв'язками, можна буде без проблем локалізувати за допомогою сучасних технічних засобів і нейтралізувати до того, як у неї з'явиться можливість діяти. Крім того, ряд дослідників виділяють певні міжнародно-правові проблеми при, скажімо, спрямованому застосуванню проти піратів військово-морського флоту (адже пірати переважно цивільні, некомбатанти), а також проблеми, пов'язані з недостатнім підґрунтям для застосування загальної кримінальної юрисдикції, скажімо, у випадках затримання піратів у територіальних водах Сомалі представниками правоохоронних органів чи збройних сил інших держав [5, с. 118]. Якщо ж ми говоримо про застосування екіпажем, на який здійснюється напад, зброї та інших засобів для його відбиття, то тут мова йде вже не про легітимність дій військових чи правоохоронних структур у нейтральних водах або на території інших держав, а про необхідну оборону. Конституція України передбачає, що кожна людина має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ч. 3 ст. 27). Відповідно до ч.5 ст. 36 Кримінального кодексу України не є перевищенням меж необхідної оборони і немає наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає [6, с. 90]. Враховуючи, що більшість піратських нападів, жертвами яких стають громадяни України, відбуваються в нейтральних водах або у водах Сомалі, уряд якого не стане пред'являти претензії внаслідок ушкодження здоров'я чи вбивства піратів при відбитті нападу, згаданих вище положень національного законодавства, навіть без урахування міжнародних норм відповідного змісту, достатньо для громадян України, щоб захищатися від піратської атаки за допомогою будь-яких видів зброї, включаючи крупнокаліберну стрілецьку та артилерійську якщо така буде в наявності, і не боятися при цьому кримінального судочинства. Враховуючи те, що пірати не зацікавлені в пошкодженні корабля-жертви чи, тим більше, його потопленні, вони не зможуть при своєму посяганні застосовувати важке озброєння, а отже, в значній мірі будуть безсилим при протистоянні з екіпажем. Однак, для цього, крім забезпечення екіпажів чи членів екіпажів зброєю, необхідно також проводити правову роз'яснювальну роботу, мінімальну бойову та пси-

хологічну підготовку з метою максимального послаблення дії віктимологічних факторів.

Між тим, озброєння екіпажів може бути дієвим лише як профілактичний захід. Фізичне знищення піратів при нападах не допоможе викриттю джерел інформації морських розбійників, шляхів відмивання коштів, їх корупційних зв'язків з представниками правоохоронних органів, інших елементів міжнародних злочинних організацій, які стоять за піратством і забезпечують його. Зрозуміло, що без оперативно-розшукової діяльності уповноважених правоохоронних органів при боротьбі з піратством як явищем також не обійтися. Відповідно до криміналістичної характеристики злочинів, учинених міжнародними злочинними групами, взаємодія між правоохоронними органами різних держав світу повинна бути спрямована на встановлення всіх елементів криміналістичної характеристики вчиненого злочину, а саме: приблизної кількості злочинного співтовариства чи злочинної організації, структури злочинного угруповання, лідерів злочинної групи, ролі кожного члена групи в злочинній ієрархії, даних, що характеризують особистість лідерів і їхню поведінку, спосіб життя і можливі зв'язки усіх членів групи, базову спрямованість злочинної діяльності утворення, сфери кримінальної діяльності і розподіл регіонів та напрямів впливу, схильність окремих членів групи до побічної злочинної діяльності і можливість вчинення ними конкретних злочинів, корумпованість зв'язків злочинного формування [7, с. 331]. Хоча піратство має на всі класичні ознаки міжнародної злочинності, сформульовані пріоритетні напрями роботи правоохоронних органів та напрями співпраці правоохоронних органів різних держав у боротьбі з міжнародною злочинністю можуть і повинні застосовуватися при протидії піратству поряд з іншими заходами.

Не можна забувати також і про те, що злочинність — явище соціально-детерміноване. Знищити її повністю неможливо, а боротися з нею можна лише комплексними методами. Не виняток і піратство. Доки населення Сомалі потерпає від постійної нехватки продовольства та ліків, дитяча смертність перевищує будь-які мислимі показники, а цінність людського життя повністю нівельована, будь-які військові операції чи правоохоронні заходи матимуть лише епізодичні результати. Тому, успішна боротьба з актами насильства на морі неможлива без координації зусиль міжнародного співтовариства [8, с. 80]. Значною мірою ці зусилля повинні бути спрямовані на гуманітарну допомогу та сприяння стабілізації роботи уряду і становленню системи правоохоронних органів держав, на території яких базуються пірати.

Таким чином, боротьба з піратством, як багатогранним явищем, може бути ефективною, якщо вона вестиметься комплексно різними

суб'єктами за рядом напрямків. Пропонується виділити такі основні складові цієї роботи:

1. Психологічна та бойова підготовка членів екіпажів морських суден, що здійснюють плавання в районах, де характерні піратські напади, законодавче забезпечення, обладнання пірамід для зброї і механізмів дистанційного керування їх відкриттям. Мета: забезпечити можливість для самооборони українських моряків на найближчий час поки здійснюватимуться інші заходи, зробити судна, на яких вони плавають (перш за все, під українським прапором) менш привабливими для піратів.

2. Законодавче забезпечення дій українських військових за межами території України, участь українських підрозділів спеціального призначення у військових операціях міжнародних сил (завершення підготовки та законодавчого забезпечення участі бійців ЦСО "А" в операції "Атланта"). Мета: завдання удару по окремих піратських угрупованнях, блокування дій піратів у визначених акваторіях.

3. Реалізація заяв МЗС України про міжнародно-договірне забезпечення та розміщення українських військових на кораблях, членами екіпажу яких є українці, навіть якщо ці кораблі плавають не під українським прапором. Мета: остаточне унеможливлення нападів піратів на судна з українськими громадянами на борту.

4. Оперативно-розшукові та кримінально-процесуальні дії розвідувальних та інших правоохоронних органів. Мета: виявити джерела інформації піратів, способи відмивання отриманих ними доходів, корупційні зв'язки з правоохоронними органами.

5. Співпраця з ООН та іншими міжнародними організаціями в напрямку надання гуманітарної та організаційної допомоги державам, на території яких базуються пірати. Мета: послабити криміногенну обстановку, зробити піратство менш привабливим у суспільстві, створити альтернативні шляхи для виживання і збагачення громадян неблагополучних держав і, перш за все, певний контроль за роботою їх правоохоронних органів та посилення цієї роботи.

Список використаних джерел

1. Кримінологія : [навч. посібник] / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джу́жа. — [2-ге вид., допов. і перероб.] — К. : Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2008. — 292 с.
2. Кримінологія : Загальна та Особлива частини : [підручник] / [І. М. Даншин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. — [2-ге вид. перероб. і допов.] — Х. : Право, 2009. — 288 с.
3. Кримінологія : [учебник для студ. вузов, навчаючихся по спец. 021100 "Юриспруденція"] / [Г. А. Авеносов, С. М. Иншаков, С. Я. Лебедев, Н. Д. Эирашвили] ; под ред. Г. А. Авеносова. — [4-е изд. перераб. и доп.] — М. : ЮНИТИДАНА, 2007. — 495 с.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

---

4. Криминология / под ред. Дж. Ф. Шелли ; [пер с англ.]. — СПб. : Питер, 2003. — 864 с.

5. Серета Г. Міжнародно-правові аспекти протидії сучасному морському піратству // Право України. — 2009. — № 4. — С. 113—118.

6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. — [2-ге вид., перероб. і допов.]. — К. : Дакар, 2008. — 1428 с.

7. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. — К. : МАУП, 2007. — 512 с.

8. Панфілова Ю. М. Імплементация міжнародно-правових положень, що регламентують боротьбу з актами насильства на морі, в українське законодавство // Зовнішня торгівля, право та економіка. — 2008. — № 1 (36). — С. 116—122.

В работе рассматриваются вопросы необходимости разработки комплексной государственной программы противодействия пиратству как явлению в виде системы взаимодополняющих военных, оперативно-розыскных, уголовно-процессуальных и дипломатических мероприятий.

The article deals with the examination of the questions of necessity of development of the complex government program of counteraction piracy as a phenomenon in the form of the system of the mutually complementary military, operative-investigative, criminal procedure and diplomatic measures.

Стаття надійшла до редакції журналу 1 квітня 2010 року.